

Tijelo alegoreze: jezični izraz *Tropologica Daudiadis expositio*

Neven Jovanović

10. travnja 2006.

Sažetak

The body of allegoresis: the linguistic realisation of *Tropologica Daudiadis expositio*

To us, allegoresis is a strange way of explaining the world. At the same time, it constitutes a fundamental principle of Marko Marulić's poetics. The peak of his allegoresis is the *Tropologica Daudiadis expositio*. An ancillary text to Marulić's Christian epic, the *Davidias*, the *Expositio* is 5500 words long, written about 1517, and included in the autograph of the *Davidias*.

For some time now we have been aware that the *Tropologica expositio* should not be considered mere appendix to the epic. Trying to meet this statement at its face value, I examine various linguistic devices which Marulic uses to formulate allegorical interpretations in *Tropologica expositio*. This examination is done with the help of a model, which is a machine-readable version of the text with interpretational markup added (the markup is done in XHTML; the model is presented, and may be explored, on the Internet at <http://www.ffzg.hr/~njovanov/tropaleg>). The point of departure for the modelling was the theory of allegoresis as developed in classical rhetoric, but it had to be complemented by Gottlob Frege's semantic distinction of sense and reference (Sinn and Bedeutung).

Allegorical explanations in the *Tropologica expositio* can be divided into simple and complex. The main differences between the two are in structure — how a small number of constant semantic elements is realized in wording and ordered in sequence — and in clarity of expression (how easy is it for the reader to set up and argument the link between the signifier and the signified in a given explanation).

The key functional (as opposed to semantic) element, the part that sets up the link between the allegorical sign and the allegorical meaning, was also recognized and marked. Not surprisingly, the lexical realisation of this element varies. The allegorical connection may be expressed as identity, comparison, temporal overlapping, a cause and effect relationship. But every difference in realisation produces a slightly different meaning. Especially strange

is the last variation — the relation between cause and effect — because Marulić conceives this relation as the *reverse* of what we would expect. Here the signified appears as the cause of the signifier. From Christian point of view, it is logical, because the New Testament is the reason for the Old. However, what the language — the wording — says is contrary to our experience of the world, since it states: what happened before happened *because* of what will happen later.

Alegoreza, nama tuđ način tumačenja svijeta, temeljno je načelo Marulićeve poetike. Vrhunac je njegove alegoreze *Tropologica Davidiadis expositio* (nekih 5500 riječi dug popratni tekst napisan oko 1517. zajedno s *Davidijadom*, sačuvan u istom autografu). Već duže vrijeme svjesni smo da *Tropologica expositio* ne treba promatrati kao “privjesak” uz ep, već kao njegovu ravnopravnu protutežu.

Istražujem raznolika jezična sredstva kojima Marulić u *Tropologica expositio* formulira uvijek slična alegorijska tumačenja. Činim to pomoću *modela*: pomoću posebno obilježene, strojno čitljive verzije teksta (korišten je XHTML sustav označavanja i opisivanja strukture; model je u cijelosti prezentiran na internetu, <http://www.ffzg.hr/~njovanov/tropaleg>). Polazište modeliranja bila je antička teorija alegoreze, no rezultati su me naveli da ovu teoriju upotpunim uvodeći Fregeovo semantičko razlikovanje značenja i referencije (*Sinn — Bedeutung; sense — reference*).

Pokazalo se da alegorijska objašnjenja možemo podijeliti na jednostavna i složena, pri čemu su razlikovni kriteriji struktura — individualne jezične izvedbe i raspored malog broja stalnih značenjskih elemenata — te jasnoća jezičnog izraza: koliko je čitaocu *lako* uspostaviti i argumentirati vezu “označitelja” (*significans*) i “označenog” (*significatum*) u pojedinom objašnjenju. U modelu je izoliran i ključan *funkcionalni* element koji uspostavlja tu vezu. Leksička izvedba tog elementa varira; Marulić vezu izriče i kao identitet, i kao poredbu, i kao vremensko poklapanje, i kao uzročno-posljedični odnos. Očito, svaka inačica izvedbe nosi ponešto drugačije značenje; promišljanje posljednje varijacije — odnosa uzroka i posljedice — otkriva da Marulić odnos unutar alegorije koncipira u smjeru obratnom od onog koji bismo mi očekivali; označeno se pokazuje kao *uzrok* označitelja.

et ideo qui loquitur lingua oret ut interpretetur
I Cor 14,13

Zamislite da namjeravamo pismeno iznijeti stotinu i četrnaest sličnih odnosa, i to jedan za drugim, u istom tekstu. Upravo je takav tehnički problem dočekao Marka Marulića pošto je, negdje oko 1517, autor odlučio svome epu o Davidu dodati “Tropologica Daudiadis expositio” (dalje T), “Alegorijsko tumačenje Davidijade”.

Kad danas želimo u jedan mah predložiti veliku količinu istovrsnih informacija, obično se odlučujemo za formu koja malo sliči na govor. Ne bismo linearno pripovijedanje, već tablice ili popise, neki od oblika sličnih kazalu imena iz priloga ovom radu. Marulić je, međutim, pošao drugud: putem teksta. Taj put nije naklon repetitivnosti. Za razliku od stupaca tablice ili točaka popisa, diskurzom — pogotovo pisanim — i danas vlada pravilo *varietas delectat*; pravilo koje je bilo još kudikamo jače u latinskoj pisanosti Marulićeva doba, te ga autor poštuje čak i u tekstu koji je jedini moderni komentator i prevodilac doživio kao sadržajno “skolastički i odveć krut”.¹ Pokazat ću da variranje u T postoji; da ono postoji na različitim razinama, kako u izvedbi elemenata značenja, tako i u izvedbi elemenata izraza. Pokazat ću, nadalje, kako proučavanje variranja pomaže da se približimo Marulićevu shvaćanju alegoreze, te kako proučavanje jezičnog oblikovanja otkriva Marulićeve ideje o vremenu i prostoru — ideje određene njegovom interpretacijom kršćanske vjere, i zato tuđe modernom umu.

1 Alegoreza

T je oko 5500 riječi dug tekst koji zauzima trideset stranica autografa Davidijade² To je opširno “razlaganje alegorijsko-simboličkog smisla” gdje se “potanko i precizno” likovi epa i njihovi postupci tumače u prenesenu značenju, pri čemu bi “lik izraelskog vladara trebao (...) biti primjer kršćanskih ideala” i “istodobno [simbolizirati] Krista, [predstavljati] njegova preteču.”³ Ovakvo su samotumačenje moderni čitaoci i priređivači sve do devedesetih godina prošlog stoljeća doživljavali toliko

¹ Branimir Glavičić, u: Marko Marulić Dalmatinac, *Davidijada*. Treće izdanje preuredio i uvod napisao Veljko Gortan. Preveo i komentar sastavio Branimir Glavičić. Zagreb: JAZU, 1974, Hrvatski latinisti, 439.

² Codex Taurinensis (Biblioteca Nazionale, Torino, G-VI/40, ff. 137r–152v).

³ Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul: monografija*. Zagreb – Split: Erasmus naklada, Književni krug — Marulianum, ZAZNOK, 1999, 114.

tuđim da su mu odricali organsku vezu s tumačenim tekstom; taj je doživljaj ostavio traga čak i na filološkoj prezentaciji T.⁴

Pa ipak, Marulićeva je potreba za autoalegorezom “rehabilitirana” tijekom posljednjih petnaestak godina. Uvidjeli smo da su alegorijska tumačenja integralan element kako *Davidijade*, tako i cijelog Marulićevua opusa.⁵ Drugim riječima: naučili smo razumijevati Marulićevu alegorezu. No malo je rečeno o samom *izrazu* alegoreze, pogotovo o njezinu jezičnom “tijelu”.⁶ Stoga — kako Marulić alegorezu realizira? Kako svoja tumačenja oblikuje u riječi, u tekst?

2 Modeliranje

Jezični sam izraz alegoreze u T proučavao pretvorivši tekst u svojevrsan model sama sebe.⁷ Sam je autor T dao početnu strukturu, raščla-

⁴Odrješito ocjenjuje Miroslav Marcovich, Prologo. u: M. Maruli Davidiadis libri XIV. E codice Taurinensi in lucem protulit Miroslavus Marcovich. Merida, Venezuela: Dirección de cultura de la Universidad de los Andes, 1957: “La Tropología no tiene ningún vínculo orgánico con el poema mismo: el poeta la añadió probablemente más tarde, después de haber terminado su obra” . — Premda je T objavljena u sva četiri moderna izdanja *Davidijade* (Badalić 1954; Marković 1957; Gortan 1974; Gortan 1984), ni u jednom izdanju imena iz T nisu uključena u kazala; Marulićev pravopis u T nije restituiran ni u izdanju koje to čini u “glavnome” tekstu (Gortan 1984); samo Marković 1957. daje podatke o stvarnom stanju u rukopisu; biblijske citate počinje identificirati tek Glavičićev komentar uz Gortanova izdanja 1974. i 1984.

⁵Za alegorezu *Davidijade* v. Branimir Glavičić, O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*. u: Dani Hvarskog kazališta. Marko Marulić. Split: Književni krug, 1989, Andrea Zlatar, *Marulićeva Davidijada. Epska tehnika i biblijski predložak u Marulićevu spjevu Davidias*. Zagreb: Latina et Graeca, 1991. Bratislav Lučin, Marulićev *Hercules moralisatus*: o alegoriji u *Dijalogu o Herkulu*. u: Colloquia Maruliana II. Split: Književni krug, 1993 uz središnju analizu alegoreze u *Dijalogu o Herkulu* donosi i važan pregled ostalih alegorijskih tumačenja; o mjestu alegoreze u Marulićevoj poetici izvještava Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Zur Poetik von Marko Marulić (I). Der geistige Schriftsinn: Allegorie und Typologie. u: Colloquia Maruliana IX. Radovi s međunarodnog skupa Marko Marulić, hrvatski pjesnik i katolički humanist: prijedlog za Europu trećeg tisućljeća, Rim, 26–29. studenoga 1998. Split, 19–20. travnja 1999. Split — Rim: Pontificium consilium de cultura, Književni krug Split — Marulianum, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, 2000.

⁶Dragocene primjedbe o jezičnoj izvedbi alegoreza u T donosi Glavičić, *O alegorijskom tumačenju*, n. dj., no tek usput; tamo je u fokusu istraživanje Marulićevih izvora. Pionirski pak rad Lučin, n. dj. opisuje povijesno-književni kontekst Marulićeva postupka, a analizira prvenstveno *sadržaje* njegovih tumačenja — ne propuštajući, svejedno, upozoriti kako “Marulić piše književno djelo, a ne logički izvod; (...) stoga izvedba nikako nije stroga ni shematična, nego naprotiv slobodna, varirana, ne uvijek potpuna, s nejednakom duljinom i različitim redoslijedom (...) elemenata.” Lučin, n. dj., 29 Upravo odavde — od izvedbe brojnih sličnih značenja — kreće moje istraživanje.

⁷Model alegoreze T, zajedno s popratnim materijalima kao što su izvorni tekst, kazala i statistički podaci, objavljen je na internetu, www.ffzg.hr/~njovanov/tropaleg. Označavanje niže opisanih segmenata i elemenata provedeno je na ra-

nivši tekst na nenaslovljeni uvod, četrnaest poglavlja koja prate četrnaest pjevanja Davidijade, te zaključak. Tu sam raščlambu prenio u model, te je dodatno proširio, označavajući u tekstu granice individualnih tumačenja. Time svako tumačenje dobiva jedinstvenu oznaku, sastavljenu od broja poglavlja i rednog broja tumačenja unutar poglavlja (npr. T 2.3).

Polazište za daljnju raščlambu zasebnih alegoreza bilo je učenje antičke retorike, prema kojoj alegorija nastaje interakcijom tri elementa: označitelj (*significans*) zamjenjuje označeno (*significatum*) zato što ih povezuju zajednička svojstva, “treći dio” u poredbi (*tertium comparationis*). *Significans* i jedan od ostala dva elementa tako su minimum preduvjeta za tumačenje alegorije.

Kao što sam u tekst unosio oznake za granice pojedinog tumačenja, pokušao sam odrediti i oznake granica pojedinog *elementa* unutar tumačenja. Pritom se — kao kod svakog modeliranja — pokazalo nužnim uvoditi nove oznake, za elemente koji se u polazišni sustav nisu uklapali.

Napokon, istražujući *jezični izraz* alegorijskog tumačenja, tijekom modeliranja pažnju sam obraćao i na leksik karakterističan za pojedini element alegoreze: *jezične signale* po kojima čitalac prepoznaje funkciju segmenta. Ovo je označavanje bilo korisno jer se, kako ćemo vidjeti kasnije (usp. odjeljak 6 i dalje), pokazalo da su ti signali više od putokaza; njihova konkretna ostvarenja djeluju i na samo *značenje* alegoreza.

3 Opis modela

Modeliranje je podijelilo T na 113 individualnih alegorijskih tumačenja. Njihova je distribucija nejednaka; najmanje ih je — izuzmemo li zaključak, u kojem nema nijedne alegoreze — u uvodu i poglavlju 14 (po dva), te u poglavljima 11 (tri), te 6 i 13 (po četiri). Nasuprot tome, najviše tumačenja sadrže poglavlja 12 (sedamnaest), 8 (trinaest), 7 (dvanaest), te 5, 9 i 10 (po deset).⁸

Sastavni elementi tumačenja nose neku od sljedećih oznaka (u zagradi je naveden broj pojava oznake u modelu):

significans povijesni događaj opisan u Davidijadi (176 pojava);

čunalno čitljivoj verziji T, pomoću XHTML (Extensible HyperText Markup Language) jezika za opisivanje logičke strukture teksta i veza unutar njega; usp. www.w3.org/Markup.

⁸Distribucija alegoreza upućuje nas na promišljanje odnosa T prema glavnom tekstu Davidijade — budući da su sva pjevanja Davidijade podjednake dužine, čime su ispunjena pjevanja u kojima je alegorijskih tumačenja malo? Ima li događaja iz Davidijade koji nisu alegorijski protumačeni? S druge strane, poglavlja s malim brojem alegoreza mogla bi ukazivati i na problematična tumačenja — na veze za čije je objašnjavanje autoru potrebno više prostora.

significatum pravo, skriveno, više značenje događaja (193);

tertium izricanje onoga što veže *significans* i *significatum* (96);

etymolog etimologija: tumačenje značenja riječi, *nomina*⁹ (119);

typolog tipologija: tumačenje značenja postupka ili događaja, *facta* (21);

mixtum jezični izraz usporednog postojanja doslovnog i višeg smisla¹⁰. (41);

significatio tumačenje “korak po korak”, eksplicitno, a postupno; povezivanje jednom objašnjenog *significatum* sa sljedećim *significans* (22);

significans-NT događaji Novog zavjeta i sami postaju alegorijski označitelj (3);¹¹

significatum-ne tumačenje koje autor odbija (3).

Ovi elementi nisu ravnopravni. Možemo ih organizirati u semantičku mrežu — u podskupove sastavljene od podređenih i nadređenih članova. Tako su etimologija i tipologija “djeca” “roditelja” *tertium comparationis*. S druge strane, usporednost i tumačenje korak po korak predstavljaju *kontaminacije*, miješanje elemenata *significans* i *significatum*. Napokon, svaki od potonjih ima i svoju specijalnu inačicu. Posebna je vrsta *significatum* — odbijanje tumačenja, a posebno *significans* — označitelj iz Novog zavjeta.

Elemente uvedene tijekom označavanja smatrat ćemo, dakle, *varijacijama* elemenata početnoga skupa.

Da bismo bolje razumjeli prirodu svakog elementa — i prirodu same alegoreze — promotrimo primjere.

3.1 Primjeri osnovnih elemenata

Evo jedne od alegoreza koje uključuju prva četiri gorenavedena elementa: *significans*, *tertium*, *typolog*, *significatum*. Informacije radi, citat uključuje i XHTML oznake unutar prelomljenih zagrada, < > — pri

⁹Za terminologiju *nomina* i *facta* usp. T 10.9: “Porro Achitophel non solum facto Iudam figurabat, sed etiam nomine.” — *Nadalje, Ahitofel je ne samo činom nego i svojim imenom predstavljao Judu.* Za *facta* v. još i Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. München: Max Hueber Verlag, 1960, § 901.

¹⁰Usp. Zlatar, n. dj., 67.

¹¹Ovo je poseban slučaj, budući da je bit Marulićeva alegorijskog tumačenja Davidijade u demonstriranju kako Stari zavjet krije tajne Novoga: “Sub Veteris instrumenti historiis Noui latere mysteria”, T P.1.

čemu prva oznaka, *div*, nosi jedinstvenu identifikaciju segmenta, *id* (T je sigla samog djela, a slijede redni broj poglavlja i redni broj tumačenja unutar poglavlja).

```
<div id="T0503">
  <p class="significans">
    Saul iratus Davidi Micholam eius sponsam tradidit Phalto.</p>
  <p class="tertium">
    diximus per Michol
    <cite class="typolog">baptismum</cite> significari.
    Phalti autem interpretatur
    <cite class="etymolog">liberatus</cite>. </p>
  <p class="significatum">
    Iudei ergo quanuis Christo infensi auertere ab illo niteren-
    tur sponsam eius ecclesiam baptismo consecratam, tradere
    tamen illam non poterant nisi per baptismum liberato. Fide-
    lium enim coetu constat Christi ecclesia.</p>
</div>12
```

Primjer pokazuje da je *significans* lako prepoznatljiv po tome što su njegovi istaknuti jezični znaci — prvenstveno lična imena — vezani isključivo uz biblijsku povijest o Davidu. Vidimo kako *tertium* dešifrira prvi sloj te povijesti — značenja skrivena ispod *nomina i facta*. No tek *significatum* pridružuje otkrivenim značenjima pravu referenciju — “viši smisao” — uklapajući ih u novozavjetnu, točnije kristološko-eklesiološku priču.¹³ Svako je dekodiranje u alegorezi, dakle, dvostupanjski proces.¹⁴

¹²Ljutit na Davida, Šaul predade njegovu [zaručnicu] Mikalu Paltiju. Rekosmo da Mikala znači “krštenje”. Palti se pak tumači kao “onaj koji je oslobođen”. Stoga ma kako su se Židovi, ogorčeni na Krista, trudili da od njega odvrate zaručnicu njegovu — Crkvu krštenjem posvećenu, ipak je nisu mogli predati drugome osim onome koji je krštenjem oslobođen. Jer crkva se Kristova sastoji od skupa vjernika. — Ovdje i nadalje hrvatski prijevod T rad je Branimira Glavičića u Marko Marulić, *Davidijada*. Preveo i komentirao Branimir Glavičić; latinski tekst priredio Veljko Gortan. Split: Književni krug, 1984, Sabrana djela Marka Marulića: Opera omnia. Prijevod sam tek na nekoliko mjesta prilagodio potrebama ovog istraživanja.

¹³Lausberg, n. dj., § 900, izlažući četiri načina svetopisamske alegoreze prema Hrabanu Mauru, ovaj stupanj dekodiranja naziva alegorijskim u užem smislu.

¹⁴No oba stupnja dekodiranja ne moraju biti eksplicitno izrečena; u primjeru iz gornjeg odjeljka, recimo, samo je Paltijevo ime protumačeno na *oba* stupnja, dok je Mikalina etimologija dekodirana u prvom stupnju — prevedena s hebrejskog na latinski — već ranije (T 2.5), te se Marulić ovdje može samo pozvati na već protumačeno (signal je takve referencije *verbum dicendi* u perfektu: *diximus*).

3.2 Usavršavanje modela alegoreze: značenje i referencija

Da bismo lakše pojмили kako T gradi tumačenja — kako uopće funkcioniraju i alegorija i alegorijsko tumačenje — pomoći će nam važan koncept koji je pred stotinu godina u semantičku logiku uveo njemački filozof i matematičar Gottlob Frege.¹⁵ Njegov je polazni problem bio vrlo blizak alegoriji: kako jedan pojam može u istom jeziku imati dva imena, a da su oba “informativna” — da nam oba kazuju nešto drugo (formalno: informativna je tvrdnja ‘ $a = b$ ’, dok je tvrdnja ‘ $a = a$ ’, kao logička istina, spoznatljiva *a priori*; Fregeov su primjer bila dva imena planete Venere: *Hesperus* = *Phosphorus*). Problem je Frege riješio razlikujući značenje (*Sinn*) od referencije (*Bedeutung*). Dva imena iste planete imaju istu referenciju, ali različito značenje — različito objektivno, ili barem intersubjektivno, svojstvo riječi ili izraza.

U alegoriji, za razliku od (većeg dijela) uobičajene komunikacije, pojmovi imaju *više* referencija — zato što imaju više značenja. Postoji, naime, barem jedan *dodatni* set značenja i referencija, set koji nije smjesta spoznatljiv, set za koji moramo najprije imati “ključ”: objašnjenje. Referencija pojma *Phalti* je “starozavjetni lik iz Davidova doba”; no alegorijsko značenje riječi “phalti” usmjerava nas na alternativnu referenciju — na stanje latinski opisano kao “*liberatus*”. Kao što vidimo, tumačenje ovdje ne može stati; referencija koju smo otkrili sada i sama postaje značenje — znak — koje ukazuje na stanje “*liberatus*” u jednoj specifičnoj situaciji; u situaciji koje je starozavjetna povijest o Davidu “preslik”. *Phalti* je je *liberatus* na poseban način i pod posebnim uvjetima, kao što je *Hesperus* Venera na poseban način; on je *per baptismum liberatus*.¹⁶ Vidimo, dakle, da se parovi značenje / referencija pojavljuju na različitim razinama, da se ulančavaju — tako što referencija jedne razine biva tumačena kao značenje druge.

Ulančavanje parova značenje / referencija omogućava nam da shvatimo kako se u alegorijskim tumačenjima T pojavila inačica koja izražava *miješanje* označitelja i označenog. Miješanje je, naprosto, inherentno alegoriji i alegorijskom razmišljanju; pri žongliranju svim tim lopticama nije lako — a katkad ni potrebno, niti produktivno — ne poricati parove.

¹⁵ Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, u: *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 1892, Nr. NF 100 (URL: <http://www.gavagai.de/HHP31.htm>).

¹⁶ U alegoriji je “Phalti” baš “*per baptismum liberatus*” *upravo zato* što se radi o osobnom, jedinstvenom imenu; opća imenica — riječ koja ne označava lik iz priče-preslika — bila bi odmah jasna, i ne bi mogla skrivati *drugi* set značenje / referencija.

3.3 Miješanje

Phalti svoje drugostupanjsko značenje ne dobiva “sam od sebe”; kad bi bilo tako, tumačenje bi se moglo činiti nekontroliranim, nepredvidivim, “nelogičnim.” Ono što T tumači zapravo nije *sam* označitelj *Phalti*, već kombinacija označitelja *Michol tradita Phalti*, veza jednog i drugog; tek otud proizlazi korespondentno označeno *per baptismum liberatus*.

Pokušamo li pratiti razine tumačenja, primijetiti ćemo da je *liberatus* zapravo referencija *prve* razine — razine na kojoj *Michol* ima referenciju *aqua ex omnibus* (T 2.5) — no *baptismus* pripada drugoj razini, kao “prava” ili “skrivena” referencija “vode od svih”. Ili *Phalti* nema drugostupanjsku referenciju, ili je ona identična prvostupanjskoj. I jedna i druga mogućnost olakšava *miješanje razina*; istu onu pojavu koja je prominentna u elementima s oznakom *mixtum*.

Razmotrimo “jezični izraz usporednog postojanja smislova” na primjeru (radi jednostavnosti, od XHTML oznaka zadržavam samo onu najvažniju):

Mittitur Ioab cum exercitu contra Absalonem.

<p class="mixtum">

Semper Ioab contra impios mittitur: </p>

quia impii semper sub potestate diaboli sunt.

(T 10.5)¹⁷

Joab je već ranije dekodiran (u T 9.2, gdje mu je ime protumačeno kao *inimicus*, a referencija kao “đavao”), no u citiranom segmentu *mixtum* umjesto “značenja 2” (*inimicus*) nalazimo “značenje 1” (*Ioab*), te ono dobiva *dvije referencije odjednom*. Jednu sugerira samo ime, a drugu kontekst “contra impios mittitur”.

Dok je u segmentima označenim s *mixtum* miješanje razina izvedeno naglo i iznenadno, postoji mogućnost da efekt bude ublažen. Praćenje je lakše kad se *umetnu* tumačenja s prethodne razine. To stvara dojam postupnosti, objašnjavanja “po točkama”.

Alegoreze s tako umetnutim tumačenjima u modelu su označene kao *significatio*. Evo primjera (opet je zadržana samo XHTML oznaka ključnog segmenta; tumačenja niže razine istaknuta su *kurzivom*):

Isboseth cum Abnero rixatus restituit Dauidi Micholam et Abnero autore Israel, id est omnes reliquę tribus, receperunt Dauidem regem.

<p class="significatio">

Isbosethus, *qui coęquatus dicitur*, Iudeum designat prius superbum, qui deinde contra Legem, quam non intellexerat,

¹⁷Joab bude poslan s vojskom protiv Apšaloma. Uvijek se Joab šalje protiv bezbožnika: jer bezbožnici su uvijek pod vlasti đavla.

indignatus currit ad baptismum, quod est Daudi restituere Micholam.

Et Abner, qui hoc loco Legem significat, *quum et ipsa sit lapis lucidus* in tabulis lapideis digito dei descripta, omnibus per spiritalem sui sensum suadet ut se Christo regi submittant si salui esse cupiunt. </p>

(T 7.10)¹⁸

Prvo je u primjeru protumačen Ižbaal; u istoj rečenici na etimološkoj i alegorijskoj razini. Potom je *bez eksplicitnog povezivanja* iznesena referencija za “cum Abnero rixatus”, i to uz preskakanje prve razine tumačenja. Nastaje nejasnoća koja će biti otklonjena tek u sljedećoj rečenici. Potom je obratnim redoslijedom (*significatum — significans*) protumačen Ižbaalov čin vraćanja Mikale; tu opet nalazimo miješanje razina kao u T 5.3, usp. gore 3.1. Napokon je protumačen Abner — opet je etimološko objašnjenje umetnuto i prethodi alegorijskom — i događaj kojega je Abner aktor, “Abnero autore. . . receperunt Daudem regem” — opet, što se samog događaja tiče, bez eksplicitnog povezivanja označitelja i označenog; da bi nam veza bila jasna, moramo očitati sinonimiju i poliptot (“auctore. . . receperunt regem” — “suadet ut se. . . regi submittant”).

Tijekom prvobitnog modeliranja individualna smo tumačenja razložili na sastavne elemente koje, u odnosu na cjelinu, možemo usporediti s molekulama. Gornje analize pokazuju kako je te “molekule” moguće dalje razlagati na “atome” — kako su inačice *mixtum* i *significatio* zapravo sastavljene od više sitnih *significans*, *tertium* i *significatum*, organiziranih u specifične mikro-strukture.¹⁹

4 Strukture alegoreza

Pri modeliranju nije se nametala potreba za označavanjem gore spomenutih “atoma” — svakako ne na onaj način na koji se pokazalo nužnim uvesti nepredviđene inačice polazišnih elemenata. Razlog je, smatram, u tome što tumačenja funkcioniraju — bivaju percipirana — kao vrlo koherentne i jasno razgraničene cjeline. Element koji ih razgraničava — element koji posjeduju gotovo sva tumačenja²⁰ — jest *significans*. Novi

¹⁸Posvadiivši se s Abnerom, Ižbaal vraća Davidu Mikalu, a na Abnerov nagovor Izrael, tj. sva ostala plemena, priznaše Davida za kralja. Ižbaal — to će reći “meni jednak”, označuje Židova koji je prije bio ohol; poslije se naljutio na zakon koji nije bio razumio, pa trči na krštenje, a to znači “vratiti Davidu Mikalu”. I Abner — koji na ovome mjestu označuje Zakon, jer je i on sam blistavi kamen, pisan božjim prstom na kamenim pločama — svima savjetuje, svojim duhovnim značenjem, da se podlože Kristu kralju ako žele biti spaseni.

¹⁹“Atome” bi možda bilo moguće razložiti na “elementarne čestice” značenja i referencija — ili bi ovdje analogija otišla predaleko?

²⁰Iznimka je jedna jedina, T 12.11.

significans znak je novog tumačenja. No ostali elementi tumačenja nisu ograničeni ni količinom, ni slijedom, ni mogućnostima kombiniranja. Drugim riječima: individualne alegoreze T različito su strukturirane. Odabir strukture jedno je od sredstava kojima Marulić unosi raznolikost u izvedbu svog repetitivnog zadatka.

Strukture alegoreza T razvrstali smo u dvije osnovne skupine: jednostavne i složene. Jednostavno strukturiranima pokazala su se tumačenja sastavljena od malog broja elemenata (najčešće dva ili tri), ili od elemenata u preglednom i linearnom slijedu, bez umetanja, ugnijezđavanja, višestupanjskih tumačenja — bez preskoka i iskoraka koji bi mogli otežati čitaočev posao.²¹ Kao što se vidi iz ovog opisa, kriterij razvrstavanja nije bio isključivo formalan; na nj je utjecao i čitalački doživljaj.

Jednostavno strukturiranih alegoreza u modelu ima 69 (61% ukupnog broja), dok je složenih manje (43, tj. 38% — statistički, dakle, otprilike je svaka treća alegoreza složena).

1	(4 J, 2 S)	J S J J J S
2	(7 J, 1 S)	J J J J S J J J
3	(6 J, 1 S)	J J J J S J J
4	(6 J, 1 S)	J J S J J J J
5	(7 J, 3 S)	J J J J S S J J J S
6	(3 J, 1 S)	S J J J
7	(7 J, 5 S)	J S J J J S J J J S S S
8	(7 J, 6 S)	J J S J S S J J S J S J S
9	(5 J, 5 S)	S S S S J S J J J J
10	(5 J, 5 S)	S S S J J J J S S J
11	(1 J, 2 S)	S S J
12	(8 J, 9 S)	S J S S J J S J S J J S S J S J S
13	(3 J, 1 S)	J J S J
14	(0 J, 2 S)	S S

Tablica 1: Slijed jednostavnih i složenih alegoreza u poglavljima T

U rasporedu struktura izostaju neka posebna pravilnost ili stalnost (tek u poglavljima 8 i 12 slutimo nešto slično ritmičnoj izmjeni S i J; drugdje istovrsni elementi radije dolaze u grozdovima). S druge strane, u poglavljima 1–6 brojčanu većinu ostvaruju jednostavne strukture. Ova dva momenta navode na zaključak da je složenost tumačenja u korelaciji sa sadržajem — sa složenošću veza koje treba uspostaviti između

²¹Pred čitaocem je ionako već dovoljno zahtjevan zadatak: alegorijska su tumačenja dvosmjerna ulica, a od čitaoca se očekuje da, ako želi razumjeti tekst, tom ulicom vozi neprestano mijenjajući smjer — skaćući s tumačenja na označitelj i obratno. Zbog toga pisane alegoreze možemo smatrati ranim primjerom hiperteksta.

označitelja i označenog — a nije, recimo, plod želje za simetričnom kompozicijom poglavlja. Vezu složenosti i sadržaja podupire činjenica da se druga polovica T, kao i druga polovica Davidijade, bavi događajima nakon Davidova preuzimanja vlasti — događajima koji se teško uklapaju u novozavjetnu povijest, u viđenje svijeta prema kojem Kraljevstvo Kristovo *još nije nastalo* (da i ne spominjemo kako većina Davidovih griješnih postupaka pada baš u vrijeme njegove vladavine).

5 Slobodni elementi

Dosad opisani elementi modela određeni su prvenstveno funkcijom u alegorijskom tumačenju. No posebno su označeni i pojedini elementi koji su o alegorezi neovisni, elementi koje bismo mogli susresti i izvan diskurza objašnjavanja. Takvi su “slobodni” elementi u modelu označeni zato što su vrlo uočljivi, “karakteristični”. Njihov popis slijedi (u zagradi je broj njihovih pojava u modelu).

metaf-chr kršćanska metafora: imenica upotrijebljena metaforički, a genitiv objašnjava i “dešifrira” tu metaforu (31);²²

bibl biblijski autoritet tumači, ili potvrđuje tumačenje (23);

ref referencija, pozivanje na prethodno tumačenje (9);

aversio — završavanje digresije, povratak na glavnu temu; (jednom)²³

retpit Retoričko pitanje unutar tumačenja. (jednom)²⁴

Kako vidimo iz podataka o učestalosti, na jednom su polu skupa karakterističnih slobodnih elemenata T pojave koje su uočljive i česte — točnije: učestalost je jedan od faktora zbog kojih su uočljive). Na drugom su polu, pak, pojave koje su uočljive i *rijetke* — kod njih je, nasuprot onim prvima, “faktor uočljivosti” upravo rijetkost. Opisat ću najprije uočljivo česte, potom uočljivo rijetke.

²²Ovakav se adnominalni genitiv, tipa *gladius ueritatis* (“mač istine”, T 1.2) u latinskoj sintaksi naziva eksplikativnim, epegegetičkim, ili *genetivus definitionis*; njegovu popularnost u kršćanskoj književnosti Olegario García de la Fuente, *Introducción al latín bíblico y cristiano*. Madrid: Ediciones clásicas, 1990 objašnjava utjecajem prijevoda Biblije, čiji hebrejski izvornik imenskom konstrukcijom nadomješta nedostatak pridjeva.

²³“Sed nunc ad Daudem, unde discesserat, redeat oratio.” *Ali vratimo se sada k Davidu od koga smo se udaljili!* (T 8.10).

²⁴“Quæ enim alia scriptura id efficere potest, ut satiet, nisi ista, in qua est eterne beatitudinis promissio?” *Jer koje drugo pismo može to učiniti, da gasi žeđ, doli to u kojem se nalazi obećanje vječnoga blaženstva?* (T 9.4).

Tzv. kršćanske metafore već su privukle pažnju istraživača, koji su njihovu funkciju interpretirali različito.²⁵ Glavičić smatra da su metafore česte “kako radi potanijeg tumačenja hebrejskih mitologija tako i radi zornije predodžbe traženih analogija”, dok Zlatar kaže da T donosi tipološka objašnjenja “ukrašavajući sveze mnogobrojnim kršćanskim metaforama”. Proučavanje jezičnog izraza alegoreze navodi nas da se priklonimo Glavičićevu stavu. Mada su metafore s eksplikativnim genitivom *naizgled* slobodni elementi, neovisni o tumačenju, u stvari se radi o *najkraćem obliku alegorijskog objašnjenja*, njegovu maksimalnom sažimanju — iz rečenice u nominalnu skupinu (imenicu s atributivnim genitivom), iz “gladium veritatem significat” u “gladium veritatis”. Termin “metafora” ovdje nas zapravo zavodi na krivi put.

Što se biblijskih navoda u T tiče, najčešće ih ističe sam tekst, najavljujući ih izrazima poput *Apostolus testatur dicens... et Dominus ait...*; izričite najave izostaju samo kod četiri od dosad prepoznata 24 biblijska citata.²⁶ Usprkos jasnoj signalizaciji, *funkcija* svetopisamskih navoda u T dosad nije proučavana.²⁷ Ali u velikoj većini slučajeva — kod svih citata označenih s bibl, dakle svih osim T 3.2, funkcija je neupitna. Takvi citati nisu dodatak, ukras, plod asocijacije; bez njih dešifriranja označitelja jednostavno ne bi bilo, ili bi ono bilo manje uvjerljivo. Posebno je to očito ondje gdje citat neposredno slijedi etimologiju, odnosno prijevod s hebrejskog, i ispunjava čitav element significatum. Na primjer:

Achis interpretatur frater meus. Et Dominus ait: “Qui fecerit uoluntatem patris mei qui in celis est, hic frater meus et soror et mater mea est.”

(T 3.4 — Mt 12,50)

Od elemenata uočljivih i *rijetkih*, dva imaju izrazitu tekstualnu funkciju: to su referencije i povratak na glavnu temu. Oni naglašavaju cjelovitost, koherenciju onoga što čitamo. Treći je osamljeni element njima suprotan: “retoričko pitanje”, *interrogatio*, snažno se izdvaja od okolnog konteksta — a kako se radi o jednokratnoj pojavi, taj je kontekst praktički cijela T. Retoričko je pitanje figura afekta, izrazito patetičan iskaz. Emocionalnost raste upravo na mjestu gdje Marulić daje “vlastito tumačenje (...) nejasnijeg, u alegorijskom smislu, biblijskog navoda”: tamo

²⁵Kršćanske su metafore popisane u Glavičićevim komentarima Marulić, n. dj., Marulić, n. dj., a tumačene (donekle usputno) u Glavičić, *O alegorijskom tumačenju*, n. dj., 157 i Zlatar, n. dj., 69–70.

²⁶T 9.4, 10.8, 11.1, 14.1. — O leksiku najave usp. odjeljak 6.

²⁷Raspolažemo samo Glavičićevim upozorenjem Marulić, n. dj., Marulić, n. dj. da Marulić “s našega današnjeg stajališta ne citira dovoljno akribično” (jer mijenja tekst citata). No biblijski su su citati u Marulićevu opusu općenito slabo istraživani, premda su neke filološke pripreme za to obavljene.

gdje autor brani svoju interpretaciju.²⁸

6 Veze alegoreze

U našem opisu modela T nedostaje još element koji se razlikuje od svih ostalih. To je element s oznakom veza; njegova je funkcija da unutar pojedinog tumačenja povezuje *significans*, *significatum*, *tertium* i sve njihove varijante.

Element se od svih ostalih razlikuje po tome što je sastavni dio alegorijskog tumačenja, ali nije određen značenjem, već *funkcijom*; više onim što čini, nego onim što govori. Zato istu funkciju obavljaju različita jezična sredstva. Tu zamjećujemo već poznatu sklonost varijacijama.

Pa ipak, element *veza* ne funkcionira *isključivo* na sintaktičkoj razini, i njegove varijacije nemaju isključivo svrhu “osvježanja”, ugađanja čitaocu. Dok povezuju glavne elemente alegorijskog tumačenja, jezična sredstva koja to čine i sama nešto znače; nisu neutralno “plus” — tek crtano na različite načine, ili različitim bojama — već oznake različitih tipova odnosa. Tako nam — mada diskretno — govore nešto više od običnog “plus”; kao što *Hesperus* i *Phosphorus* govore nešto za nijansu više od “Venera”.

Oznaku veza (definiranu kao “leksičko sredstvo koje povezuje *significans* i *significatum*”) nose 42 segmenta modela T. Zbog autorove želje za variranjem, kao konektore susrećemo:

- nulti element (asindetsko povezivanje);
- glagole (i šire predikatne skupove);
- korelative (parove odnosnih i pokaznih priloga i veznika);
- čestice.

Slijedi osvrt na funkcioniranje i značenje ovih tipova.

6.1 Nulta veza

Asindetski povezani elementi (slučajevi “nulte veze”) spajaju se *implicitno*; na čitaocu je da protumači drugu rečenicu kao objašnjenje prve.

²⁸Citat iz Glavičić, *O alegorijskom tumačenju*, n. dj., 156. Treba reći da u T postoji još jedno retoričko pitanje. I ono je dio tumačenja (elementa *significatum*): “Quid autem gentiliū errore confusius deos innumeros colentium?” — *A ima li što smetenije od zablude pogana koji štiju nebrojene bogove?* (T 1.6), ali pri označavanju nije bilo dovoljno uočljivo — nije se isticalo poput onoga drugog. Smatram da se ne radi o previdu; presudno je bilo što u T 1.6 izostaje motiv *teksta*, motiv sadržan u “drugom pismu ravnom biblijskome”. Ili je kod označenog pitanja odlučujuća bila *hipotetičnost* — iskorak u svijet koji je tek *moгуć*?

Pritom, ipak, raspolaže određenom pomoći. Označitelj i označeno korrespondiraju pomoću paralelizama rečenične strukture, pomoću sinonimije, poliptota ili doslovnog ponavljanja. (Sva ova jezična sredstva susrećemo, dakako, i kod drugih načina povezivanja, no tamo ona igraju sekundarnu, redundantnu ulogu.) Primjer povezanosti “nultim elementom”:

Qui querebant Daudem a Michola delusi re infecta reuertuntur ad Saulem.

In discipulos Christi baptismi gratiam predicantes Iudeorum furit dementia, sed qui in flagellis pro Christo susceptis gaudebant, cogi nequeunt, ut ipsum negent, et illi spe sua decepti ad infidelitatem suam redeunt.

(T 2.8)²⁹

Važno je zapaziti *neutralnost* nulte veze; ona odgovara našem primjeru sa znakom “plus”, jer nikako ne obilježava — nikako ne interpretira — odnos označitelja i označenog.

6.2 Glagolska veza

U vezama koje ostvaruju glagoli — i, šire, predikati — susrećemo riječi koje bismo na prvi pogled smatrali sinonimima; no u proučavanje modela pokazuje da u T svakom sinonimu biva namijenjena posebna — “specijalizirana” — služba i uloga. Svaki “sinonim” pripada posebnom elementu tumačenja.

Kao konektori najčešće se javljaju glagolski oblici *interpretari* (61 pojava u T, uključujući izolirani aktivni oblik *interpretauiumus* T 6.1, te opisno *interpretationem habere*, T 11.1). Po učestalosti slijede oblici glagola *significare* (11 pojava). *Interpretari*, “tumačiti” redovno uvodi etimologije, a samo jednom tipološko tumačenje.³⁰ Nasuprot tome, *significare*, “označavati, značiti”, veže se s tipološkim objašnjenjima, a samo jednom s etimologijom.³¹

²⁹One što su tražili Davida nadmudri Mikala, pa se neobavljena posla vraćaju k Ša-ulu. Protiv Kristovih učenika, koji propovijedaju milost krštenja, bijesne Židovi u svojoj ludosti. Ali te koji se radovahu što su bili bičevani za Krista nije moguće prisiliti da ga zaniječu, i oni [prvi] se, prevareni u svojoj nadi, vraćaju svome nevjerstvu.

³⁰Radi se ujedno i o referenciji na ranije tumačenje: “Sicelech interpretauiumus esse gentiles conuersos.” — *Siklag protumačismo da znači “obraćeni pogani”*. (T 6.1) — Ovdje i dalje značenja latinskih riječi navodim prvenstveno prema Branimir Glavičić, *Marulićev latinski rječnik*. Split: Književni krug, 1997, Sabrana djela Marka Marulića : Opera omnia.

³¹Pri početku T: “ad filios confitentes Christum regem et glorificantes. Vtrumque enim significat Iuda.” — *na sinove koji priznaju Krista kralja i koji ga slave. Jer jedno i drugo znači Juda* (T 1.2).

Uz *interpretari* u etimologijama srećemo još tri figurativno upotrijebljena glagola: *sonare* (doslovno “zvečati, odjekivati”; 4 pojavnice), te pasivne oblike koji znače “prevodi se”: *transfunditur* — (Glavičić, *MLR*, n. dj.) bilježi značenja “prelijevati,” te “preobraziti, promijeniti” — i *uertitur*, doslovno “biva okrenuto”.³²

Significare, pak, u tipologijama biva odmijenjen sljedećim jezičnim sredstvima:

- sinonimima *denotare* (“označiti, pokazati”, 1 pojavnica) i *designare* (“označiti, ciljati na što”; 5 pojavnica, uvijek u prezentu, a samo jednom u funkciji koju možemo protumačiti kao etimološku).³³
- izrazima s osnovom *figura-* (5 pojavnica, dvaput kao imenica, triput kao glagol, i to u prošlim vremenima),
- predikatnim skupovima s *persona* (od 6 pojavnica samo jednom izvan tipološkog konteksta),

Još nekoliko glagola ima posebne funkcije unutar tumačenja:

- *congruit* (T 14.2) “podudara se” i *congrua* “sukladna, primjerena” (T 11.2), te bezlično *conuenit* “dolikuje” (T 10.1) naglašavaju vezu etimološkog i tipološkog tumačenja;
- *dicere*, “reći”, kao pasivno *dicitur*, *dicuntur* dolazikako u etimologijama i tipologijama tako i pri navođenju podataka iz biblijske priče-Davidove povijesti, ili iz drugih biblijskih knjiga (Marulić u T ne upotrebljava ni *scribere* ni *legere*). *Diximus* i *ut dictum est* znak su referencije na ranija objašnjenja, a *dixerunt* i *dicens* uvode biblijske citate;
- *ait*, *aiunt* “kaže, veli — kažu, vele” (6 pojavnica) služe isključivo uvođenju citata;
- napokon, glagol-kopula *esse* u alegorezama izriče identitet označitelja ili, ponekad, trećeg dijela poredbe — i označenog. Posebno su uočljivi ekvivalenti našeg “to jest”: *id est* (40 pojavnica), *hoc est* (6 pojavnica), *quod est* (5 pojavnica).

6.3 Veznici, prilozi i čestice

Vršeci funkciju konektora, veznici, prilozi i čestice — bilo u parataktičnim, bilo u hipotaktičnim vezama — preoblikuju označitelje i označena u alegorezama T u svojevrsne “makrorečenice” ili “rečenice-alegoreze”. Prema značenjima takvih konektora, rečenice-alegoreze T prikazuju dva odnosa označitelja i označenog: poredbu i uzročnost.

³²Oba se glagola javljaju po jednom, i to u vezi sa *Sirijom*; T 8.11 i 9.2.

³³“Asahel uidens deum designat.” — *Asahel* znači onoga “koji vidi Boga” (T 7.6).

6.3.1 Poredba

Odnos poredbe u alegorijskom tumačenju očekujemo. Model je takvog odnosa ‘kao što A, tako i B’. Evo primjera (konektor je istaknut kurzivom):

Fleuit Christus preuidens [Iudeorum] euersionem, *sicut* Dauid Saulis necem et Israhelitarum cladem.

(T 5.9)³⁴

Poredbe najčešće ostvaruje konektor *et*; evo cjelovitog popisa:

et na početku rečenice ili rečeničnog članka, često iza dvotočke (11 puta: T 2.2, 3.2, 3.4 *bis*, 4.4, 6.3, 9.7, 10.4, 10.10, 12.01, 12.8);

sic na početku rečenice (triput: 2.3, 11.1, 14.2);

quoque na drugom mjestu u rečenici (dvaput: 9.2, 12.5);

sicut (dvaput: 5.9, 8.5);

ut (jednom: 12.4)

Nezavisni veznici i indikatori — *et*, *sic*, *quoque* — funkcioniraju nešto drugačije nego zavisno-poredbeni *sicut* i *ut*. Kod potonjih označeno pret-hodi, a označitelj slijedi, te nastaje shema ‘događaj B kao što događaj A’. Kod nezavisnih je shema ‘događaj A; i događaj B’. Smatram da zavisno-poredbena shema osjetno jače ističe *significatum*; “više” značenje doima se “jačim” (u prilog tezi o obilježenoj upotrebi išla bi i okolnost da su zavisno-poredbene veze u alegorezama *rjeđe* od nezavisnih).

6.3.2 Ponavljanje

Daljnja varijanta poredbe — uspoređivanje *vremenske* podudarnosti dva događaja — potiče Marulića da podudarnosti označitelja i označenog u alegorezi izriče zavisnim vremenskim rečenicama, korelacijom *tum... cum* (arhaična grafija *quum*), npr:

Qui [impii] tunc caput [Isbosethi] interempti ad Dauidem deferunt, quum se de sectę suę multiplicatione iactant.

(T 7.11)³⁵

T varira dalje, te vremensku podudarnost izriče na više načina:

³⁴Krist je plakao predviđajući uništenje [Židova] kao i David pogibiju Šaulovu i poraz izraelski.

³⁵A [bezbošci] tada donose glavu ubijenoga [Ižbaala] Davidu kad se hvale rasprostranjenošću svoje sljedbe.

tunc / tum... quum (ukupno 11 puta; 10 puta s *tunc*: 4.4, 7.11 *bis*, 8.4, 9.9, 9.10 *bis*, 10.2, 12.9, 12.11 — jednom s *tum*: 5.6);

quum bez korelativa (4 puta: 8.3, 8.11, 9.1, 12.10);

dum (7 puta: 4.3, 5.5, 6.4, 12.16, 13.4 *bis*, 14.1);

quando (dvaput: 8.6, 10.3).

Posebnost ovako uspostavljenog odnosa jest u dvostrukosti: korelacija *tum... cum* znači prvenstveno *istovremenost*, te proizlazi da se oba događaja *preklapaju*; tek kad se korak odmaknemo, vidimo označeno kao svojevrsnu reprizu označitelja. Dvostrukost je pala u oči Glavičiću, koji je pribilježio neke od gorenavedenih pojava (neke primjere za *tum... quum*, *dum*, *quum* bez korelativa); za nj je ovakvo “počešće, i već stoga uočljivo, specifično formuliranje predloženih analogija” važno prvenstveno kao putokaz prema Marulićevu predlošku, kao karakteristika alegoreza Hrabana Maura.³⁶ Međutim, Glavičić se nije pitao u čemu je točno “uočljivost” i “specifičnost” formulacija T — da li samo u učestalosti, ili i u dvostrukom učinku kakav sam netom opisao.

6.3.3 Uzrok

Dosad su ostali nezapaženi, odnosno neopisani, konektori koji među elementima alegoreze uspostavljaju za nas najneobičniji odnos: odnos uzroka i posljedice, ali *u obratnom smjeru* — tako da je *označeno*, tj. ono što u povijesnom slijedu dolazi kasnije, *uzrok označitelja*, tj. kronološki ranijeg događaja. Evo kako to izgleda u tekstu:

Iam primum Daud fit armiger Saulis; quia Christus primum docuit Iudeos, et cruce[m] quę eius arma sunt, inter illos portavit, ut Ioannes testatur.

(T 1.4)³⁷

David je najprije Šaulov štitonoša *zato što* je Krist najprije učitelj Židova; zbog onoga što je *antitypos, figura* — “otisnuta slika”, potonji događaj — dogodilo se ono što je *typos, typus* — raniji događaj, “matrica”. No o tome više nešto kasnije; najprije ćemo navesti podatke o jezičnim sredstvima kojima T uspostavlja uzročne veze (u zagradi donosim njihove lokacije):

³⁶ Glavičić, *O alegorijskom tumačenju*, n. dj., 158.

³⁷ *David najprije postaje Šaulov štitonoša. [Jer] Krist je (...) prvo poučavao Židove i među njima, kako svjedoči Ivan, nosio križ, što je njegovo oružje.* — Iz moga se dodatka (unutar uglatih zagrada; Glavičić je preveo “naime”) vidi da rasprostranjenost uzročne veze u alegorezama T nije prenesena u hrvatsku verziju; i to je indicija da danas ovakav odnos “čudno zvuči”.

quippe (triput: 1.6, 5.5, 9.9)³⁸

quia (38 puta: 1.1, 1.4, 1.6, 2.5 *bis*, 2.6, 3.6, 3.7, 4.2, 5.5, 6.4, 7.2 *bis*, 7.4, 7.5, 7.7, 7.12 *bis*, 8.1, 8.2, 8.3, 8.4, 8.5, 8.7, 8.11, 9.2, 9.3, 10.4, 10.5, 11.2, 12.7, 12.12 *bis*, 12.15, 13.3, 13.4, 14.1, 14.2);

ideo... quia (dvaput: 11.2, 12.12)

ideo bez korelativa (dvaput: 2.1, 9.2)

Et quoniam (... ideo) (triput: 9.1, 10.8, 12.17; jednom *sed quoniam... ideo* 14.1)

quoniam bez korelativa (dvaput: 4.3, 12.12)

Tumačeći nazore antičke retorike o tipologiji, Lausberg se oslanja na temeljnu metaforu, onu koja nam je i dala grčke termine *typos* i *antitypos*. To je metafora kovanja novca, ili utiskivanja pečata u vosak. U povijesnom slijedu kako ga vidi alegorija (odnosno njezina podvrsta tipologija), prethodni događaji matrica su (*typos*) pomoću koje Bog — poput umjetnika i majstora — daje oblik kasnijim događajima (*antitypos*).³⁹ Ovo nam je savršeno pojmljivo, čak i prihvatljivo — barem kao misaoni eksperiment.

No Lausberg nastavlja: “Hierbei ist die Zukunft jeweils vollkommener, ausgeprägter als die Vergangenheit: das ausgeprägte Bild ist ein Kunstwerk, während das Prägestockbild unscheinbar ist.”⁴⁰ Moderan um nailazi ovdje na proturječnost.

S jedne strane stoji ideja progresa — kako osjećaj da živimo u najboljem od svih dosadašnjih doba, tako i osjećaj da je svako sljedeće razdoblje bolje od prethodnih. Ta nam je ideja bliska. No s druge je strane ideja da je ono što *daje oblik* manje savršeno od onoga što oblik *prima*. Ovo je zbunjujuće. Mi osjećamo da je ono što daje oblik u povlaštenom položaju nad onim što oblik *prima*. Taj je naš osjećaj toliko jak da ga ne

³⁸Zašto sam uvrstio česticu *quippe* u popis uzročnih konektora, kad je Glavičić u prijevodu T sva tri puta tumači kao “dakako” ili “naravno”? Glavičić, *MLR*, n. dj. s. v., niže značenja “jer, naime, dakako, zaista”, bez definiranja uvjeta upotrebe. *Oxford Latin Dictionary* s. v. opisuje dvije u našem kontekstu relevantne funkcije “uvodi rečenicu koja objašnjava već postavljenu tezu” (pa nudi prijevode “The reason is that, for”) i “uvodi iskaz koji potvrđuje tezu” (“Indeed, why”). Stvarno značenje kod Marulića može se ustanoviti samo proučavanjem upotrebe *quippe* u različitim djelima i kontekstima; zbog mnoštva uzročnih veza, čini mi se da u T kauzalna upotreba nadjačava ovu drugu, potvrdno-dokaznu.

³⁹ Lausberg, n. dj., § 901.

⁴⁰Pritom je budućnost uvijek savršenija, bolje oblikovana od prošlosti; otisnuta je slika umjetničko djelo, dok je matrica neugledna. — Ovakva interpretacija lijepo se podudara s okolnošću da je *significatum* u T redovno verbalno opsežniji — potpuniji i savršeniji — nego *significans*.

može izmijeniti ni uvid kako je — u spomenutoj analogiji — ono što oblikuje tek *alat*, oruđe, dok je stvarni oblikovatelj, pokretač, nešto drugo, netko drugi. Čini se da pokretač alata nije obavezan element u shemi koju slika aktivira u našem umu.⁴¹ Otud proturječnost.

Proturječnost takve vrste jest i ono što nas zbunjuje kod “naopake” uzročno-posljedične veze u alegorezama. Tu se Marulićev doživljaj svijeta bitno razlikuje od našega. Jer za nas je povijest vektor, pravocrtno gibanje od prošlosti ka budućnosti, i nikakva uzročno-posljedična veza ne može ići u smjeru suprotnom tome vektoru. Budućnost jednostavno *ne može* biti uzrok prošlosti, i svako je tumačenje koje se protivi tom našem iskustvu *a priori* mistično. Takvo tumačenje možda možemo pojmiti, možda čak i prihvatiti; ali ne i osjetiti. Nismo li toga svjesni, Marulićeve ćemo alegoreze samo prevoditi i opisivati — a radi se o tome da ih razumijemo.

7 Zaključak

Početna je nakana ovog istraživanja bila detaljno opisati strukture alegorijskih tumačenja T. Promatrajući najprije od kojih se značenjskih elemenata tumačenja sastoje, otkrili smo i izolirali nekoliko varijacija temeljnog sustava *significans* — *tertium* — *significatum*. Strukture variraju rasporedom osnovnih elemenata, ali uvode i nekoliko izvedbenih inačica samih *significans* i *significatum*. Razlikovanje značenja (*Sinn*) od referencije (*Bedeutung*) pomoglo nam je da uvidimo kako je osnovu za uvođenje novih elemenata dala sama semantička priroda alegoreze — odnosno, miješanje značenja i referencije koje u umu nastaje zbog preklapanja “doslovne” i “više” povijesti. Takvo se miješanje može izraziti na različite načine; zato T vezu između označitelja i označenog značenjski određuje i kao poredbu, i kao vremensko poklapanje, i kao uzročno-posljedični odnos. Orijentacija ovoga posljednjeg, vidjeli smo, zbunjujuća je za moderni um: teče *u suprotnom smjeru* od protjecanja vremena. U tom nadilaženju fizike otkrivamo dosad nepoznat aspekt Marulićeva duhovnog svijeta. Na daljnjim je istraživanjima da ustanove potvrđuju li ovakav nalaz i ostala Marulićeva djela, i može li se nešto slično zapaziti u povijesti ideja njegova vremena, ili kršćanske misli općenito; mi bismo još samo upozorili da razmišljanja o “idejama” pojedinog teksta često apstrahiraju jezičnu izvedbu, njegovo “tijelo” — ponekad se zbog toga odričući dragocjenih indicija.

⁴¹Možda ovo ima veze i s pobjedom industrije nad rukotvorstvom; ono što mi zamišljamo jest *stroj* koji kuje novac ili utiskuje oznake.

Popis literature

- Erdmann-Pandžić, Elisabeth von:** Zur Poetik von Marko Marulić (I). Der geistige Schriftsinn: Allegorie und Typologie. u: Colloquia Maruliana IX. Radovi s međunarodnog skupa Marko Marulić, hrvatski pjesnik i katolički humanist: prijedlog za Europu trećeg tisućljeća, Rim, 26–29. studenoga 1998. Split, 19–20. travnja 1999. Split — Rim: Pontificium consilium de cultura, Književni krug Split — Marulianum, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, 2000, 315–327
- Frege, Gottlob:** Über Sinn und Bedeutung. u: Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, 1892, Nr. NF 100, 25–50 (URL: <http://www.gavagai.de/HHP31.htm>)
- Fuente, Olegario García de la:** Introducción al latín bíblico y cristiano. Madrid: Ediciones clásicas, 1990
- Glavičić, Branimir:** O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*. u: Dani Hvarskog kazališta. Marko Marulić. Split: Književni krug, 1989, 152–160
- Glavičić, Branimir:** Marulićev latinski rječnik. Split: Književni krug, 1997, Sabrana djela Marka Marulića : Opera omnia
- Lausberg, Heinrich:** Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft. München: Max Hueber Verlag, 1960
- Lučin, Bratislav:** Marulićev *Hercules moralisatus*: o alegoriji u *Dialogu o Herkulu*. u: Colloquia Maruliana II. Split: Književni krug, 1993, 16–35
- Marcovich, Miroslav:** Prologo. u: M. Maruli Davidiadis libri XIV. E codice Taurinensi in lucem protulit Miroslavus Marcovich. Merida, Venezuela: Direccion de cultura de la Universidad de los Andes, 1957, XIII–XVII
- Marulić, Marko:** Davidijada. Preveo i komentirao Branimir Glavičić; latinski tekst priredio Veljko Gortan. Split: Književni krug, 1984, Sabrana djela Marka Marulića: Opera omnia, Knjiga treća u seriji.
- Marulić Dalmatinac, Marko:** Davidijada. Treće izdanje priredio i uvod napisao Veljko Gortan. Preveo i komentar sastavio Branimir Glavičić. Zagreb: JAZU, 1974, Hrvatski latinisti

Tomasović, Mirko: Marko Marulić Marul: monografija. Zagreb – Split: Erasmus naklada, Književni krug — Marulianum, ZAZ-NOK, 1999

Zlata, Andrea: Marulićeva Davidijada. Epska tehnika i biblijski predložak u Marulićevu spjevu Davidias. Zagreb: Latina et Graeca, 1991, Gl. V Alegorijsko tumačenje Davidijade 65–72